

КОСМИЧКО И ИСТОРИЈА КУЛТУРЕ И ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

СЛОБОДАН БРАНКОВИЋ

Факултет за културу и медије, Мегатренд универзитета, Београд

Резиме: У раду су презентирана разматрања о космосу у интердисциплинарним истраживањима о космосу од зачетака до успона најранијих цивилизација, с освртом на савремено доба. Акцентирана је представа о питањима космоса у водећим цивилизацијама, почев од пре 6.000 и више година, до нашег времена.

Митолошке верзије о космосу указују на важну човекову заокупљеност кроз миленијуме. Анализирани су и рани радови и интерпретирана тумачења сведочанстава креативног духа из најранијих цивилизација. Богови су одгонетани као *господари неба* у стварности живота далеких предака и симболици богатог културног наслеђа Старовековних цивилизација, с рефлексом на садашњост и будућност светске баштине.

ИСТРАЖИВАЊЕ КУЛТУРЕ И/ИЛИ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ И КОСМОСА¹

За културу се каже да датира од када и човек. У најранијој историји културе и цивилизације наилазимо на трагове човековог интересовања за космос. Одгонетање знакова древних цивилизација претпоставља знања из више наука и дисциплина. Отуда је и логичан интердисциплинарни приступ у проучавању небеских појава. Сазнања стицана током миленијума била су драгоцене за културу као *sui generis* *човеков свет*.

Примена сазнања је резултирала новим животним искуствима људи почев од првобитних станишта и заједница. Критичком кристализацијом зачео се и *теоријски фондус*, обogaћиван научним истраживањем, по речима Карла Попера, као *трагањем без краја*.

Астрономија се врло рано сусрела с археологијом у настојању да се научно објасне небеске појаве, упоредо с оглашавањем врачава, пророка, свештеника...као њихових *зналаца* у далеким временима, различитим

---

¹Култура и цивилизација, као најопштији појмови, употребљавају се на различите начине, као синоними, антоними и субординарни појмови. Види шире: С. Бранковић, Историја културе и цивилизације, Мегатренд универзитет, Београд, 2009.

околностима, па и данас, без обзира на научне прогнозе и научнике футуристе, науке о будућности.

Тумачења „божанских порука с неба“ била су и у најразвијеним старовековним цивилизацијама, у различитим варијацијама, пре свега због сујеверја, али и ритуала и обреда, током приношења жртава, посебно да би се умилостивили „господари неба и земље“.

Израда календара је била везана за уочену периодичност небеских појава. Трагало се за предвиђањем какво ће време бити погодно за пољопривредне радове, нарочито за стање на рекама, како би се умањила штета од поплава великих река, на чијим обалама су се јавиле и досегле највиши ниво прве велике цивилизације.

Зато су и назване *речне цивилизације*, као што је био Сумер, Вавилон-Месопотамске цивилизације у долини Тигра и Еуфрата; Староегипатска цивилизација у долини Нила; Индијска цивилизација у долини Инда и Ганга, или још старија Сарасвати (чије је корито било широко око 10 километара); Кинеска цивилизација у долини Јангце и Хуангхе (Жуте реке); Европска-Лепенски вир на обали Дунава и друге.

ОДГОНЕТАЊЕ КОСМОСА

Космос је био предмет више наука, не само астрономије, већ у древним цивилизацијама. Филозофија је у старој кинеској цивилизацији имала значења као и религија у другим раним цивилизацијама. Најзначајније филозофске школе биле су Таоистичка, конфучијанска, моцистичка и легалистичка. Лао Це, Конфучије и Мо Це су били у Кинеској цивилизацији исто што и Сократ, Платон и Аристотел у Старогрчкој цивилизацији. Било је то велико доба великих филозофа!

Предмет *таоизма* су били космос и природа, „*корен ствари*“, космогонијски и метафизички проблеми. Таоизам је у дугом, миленијумском распону представљао изворну основу за свакодневни живот у кинеској цивилизацији, с обзиром да миленији представљају основне временске јединице за историју цивилизације, као што су то векови за догађајну историју.

Религија је сматрана основом („кључним састојком“) цивилизација. То, не само код мислилаца из далеких миленијумских времена, него и код водећих у савременом свету, као код Семјуела Хантингтона, аутора чувене књиге о сукобима цивилизација, једне од најпревођенијих у свету (Samuel P. Huntington: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*).

Веровало се да је небо станиште богова. У немоћи да објасни природу, човек се одао имагинацији. Машта је надвисила стварност, али је и стварност кад-кад надвишавала машту.

Како је постао човек, одакле долази, куда иде, шта је живот, смисао битисања?

Има ли наука одговор?

Како се човек с говором и мишљењем издвајао међу живим бићима на планети, коју је постепено откривао, запоседао, користио, на жалост и злоупотребљавао, док није стигао додје данас?

Да ли је свестан не малих опасности због нарушеног односа „земље и неба“?

МИТ И КОСМОС

Колико има митолошких верзија о постанку света? У шта се претворио страх човека од непознатог, од сила пред којима је беспомоћан?

Шта све није измислио да би задовољио знатижељу у сопственим неиспитаним дубинама, бескрајним, какав је и свемир?

Човек прича и преноси маштарије с колена на колена, од предака потомцима. Тако траје *предање*, почев, можда од најстријег о потопу...

Чувени еп о Гилгамешу, потекао с тла Месопотамских цивилизација, из једне од најстријих ризница културног наслеђа...? Откривене су и прве тачке и линије које је човек повукао...не само оне одгонетнуте на зидовима пећина, него и оне на камену и дрвету, које говоре (медијској-говор најстарији медиј) о зачецима сликарства, о најранијим „жилицама“(изданцима) уметности и о значају за човека бављења уметношћу...у преплитању стварног и симболичког...

У препознатљивости незаменљивости игре, нарочито у сплетовима односа међу људима, појединца и заједнице, у цивилизацијским и антицивизацијским појавама, понекад тешко разлучивим, још теже разумљивим, у времену праисторије, које је много дуже, но наше историјско...али, исто тако и у трансценденцији свакодневице, промишљања животних искустава припадника различитих цивилизација, међусобно знаних и незнаних...из којих учимо...

Јер, човеков живот је кратак, испуњен сазнањима, сећањима, али и заборавом и поновним откривањем истог. Зато кажемо, после свега, вечно неистраженог космоса!

Колико је потребно мисаоне инвенције да би разумели ране цивилизацијске врхунце, упркос налета номада, група људи снажних мишица и гладних уста, покретаних да задовоље *голи опстанак*, физички-егзистенцију током удара *нечастивих сила*, удаљених од сјајних достигнућа напредних старовековних цивилизација, претварајући их и у прах и пепео, највише из незнања, предајући се нагонима, у одсуству свести о себи и смисла живота на плодним обалама на којима је *сунце било бог!*

Космос је тако постао вечна инспирација човека радозналост духа.

Модел истраживања историје култура и цивилизација указују на митологију самопредстављану и као „боравиште космоса“ кроз миленијуме.

Ако пођемо од исказа да митови „држе“ велике културе, онда можемо закључити и о вишеструком значају космоса за мислећег човека у суочавању с изазовима (не)историјских времена.

У неолиту је заједница људи имала свог заштитника (тотем, настаје тотемизам) и култове (обожавање). За заштитнике су узимана, поред животиња, небеска тела (сунце, месец, звезде...).

РАНА СВЕДОЧАНСТВА КРЕАТИВНОГ ДУХА

Праисторијска уметност на стени је универзалног карактера. Представља драгоцену сведочанство о уметничким, спознајним и културним почецима човечанства. Трагови уметности у пећинама распрострањени су у свету. То су, како тумачи Роберт Г. Беднарик, драгоцене информације о почецима људске интелигенције. Према записима на стени, homo intellectualis постоји, по Emanuelu Anatiju, 40.000 година. Писана форма комуникације почиње с појавом Homo sapiensa. Важност овог открића огледа се у томе што имамо записе о људској историји и пре појаве писма.

ТУМАЧЕЊА НАСЛЕЂА

Потреба за очувањем богатог културног наслеђа састоји се у томе што је то корен човековог идентитета. У потрази за смислом, открива се вишеструко значајна вредност. Анализа предмета, трагова, слика... омогућава сазнање, обogaћивање ризнице човековог стварања од како постоји и без кога не би могао ни да постоји.

Тумачењима се трага за смислом, истраживач даје смисао померањем граница спознаје. У сусрету с пронађеним остацима праисторијског и историјског стварања, цветање креативног духа, манифестује чулно задовољство, преуживање, као и естетско, надлазећи садржај. Подсетимо се Штокерове анализе Грезове слике „*Распрсли врч*“.

Млада девојка у десној руци држи распрсли врч. У скуту има руже, розе боје. У позадини је врело, зденац, с „лављом главом“, посуда, из које истиче вода. Иза видљивог, скривен је смисао слике, значења, која се различито интерпретирају.

1. Врело-зденац представља уста живе, односно девичанске воде. Кроз њих се очитује космичка твар без које не би било оплодње ни размножавања врста. Жива вода, која извире из врела јесте, као и киша, божанска крв, семе неба. Течност која је симбол материнства.

2. Ћуп- На Криту су мртву децу, постаљену у положај заметка, затварали у ћуп. У том случају, вероватно је ћуп симболизовао материцу. Извор физичког и духовног живота, повратак изворима.

3. Лав- Симбол инстинктивне, неконтролисане снаге, са становишта психоанализе, изопачених нагона: тежња за деспотском влашћу, за бруталним наметањем власти и ауторитета. Лав изражава повратак и обнову космичке и биолошке енергије.

4. Ружа- означава савршенство, довршеност без грешке. Симболизује калез живота, душу, срце и љубав. У хришћанској иконографији ружа је или

калеж који скупља Христову крв... или је симбол Христових рана. Ружа се због везе с проливиеном крви често јавља као симбол мистичног поновног рођења. У културолошкој симболици ружа је симбол љубави, давања чисте љубави.

Ова слика на први поглед прима се као плакање младе девојке што је сломила врч, бојећи се реакције родитеља. Тумачење и анализа, као и интерпретација, откривају скривено значење симбола, поруку уметника. *Траг космоса.*

Ко не би дубље гледао и видео скривени смисао, као да ништа и није видео.

Чуо сам како ме је неко из универзитетске слушаонице питао, професоре, **где Ви на овој слици видите космос?**

ГОСПОДАРИ НЕБА

Тешко је одредити границе у пољу односа човека и Бога. Људи се не слажу у мишљењима о Богу и боговима, изражавајући различита гледишта. Нема јединства ни међу научницима. Разлике међу великанима науке указују на тешкоће у потрази за одговорима на једноставна питања о боговима, Богу и људима. Разлике датирају од давнина, почев од мудраца из далеке прошлости до мислилаца савременог доба.

Насупрот схватању о божанском творењу света, свега постојећег-различити богови у различитим политеистичким религијама, или Једини Бог у свакој од монотеистичких религија, тако да свака има свог Јединог Бога-јавило се супротно гледиште. Васиона је поимана и као *(пра)домовина богова*.

У Сумерској цивилизацији, која се сматра најстаријом у људској историји, „људи црних глава“, како су сами себе називали, веровали су да су богови људског изгледа. Првобитно мислили да су људи створени да служе боговима, али и да су ипак ослобођени.

Од богова је зависило благостање, здравље, напредак и опстанак заједнице људи. Због тога су се клањали боговима, приносили најбоље што су имали, зидали храмове, тако да није било града без храма (зигурата) посвећеног неком богу из сумерског пантеона.

Филозофи у Старој Грчкој критиковали су Хомерове написе о боговима. Ксенофан је закључио да су *људи створили богове према сопственој слици*. Филозофија се тако одвајала од религије.

Но, јасно је било да се насупрот ученима, већина људи клањала боговима, а у цивилизацијама с монотеистичким религијама Богу. У старој Грчкој било је распрострањено веровање да богови живе на планини Олимп.

Митови и легенде су творили фантастични свет богова и хероја, на челу са Зевсом, богом грома и господаром света. Хера је била његова супруга, заштитница жена и брака. Изнад тог света уздизали су се фиозофија, уметност, наука...

Веровање људи у судбину било је изражено у далекосежној поруци у форми натписа изнад храма богу Аполону у пророчишту у Делфима:

„Спознај себе сама“.

Небо и Нил су били главна староегипатска божанства. Небо је замишљано као свод у коме се налазила велика крава, богиња Хатор. Земља је лежала под њеним ногама, а стомак јој је био прекривен лепотом 10.000 звезда. Месец је поштован као бог, можда најстарији.

Сунце је било највећи бог, врховно божанство Ра (или Ре), светли отац који је оплодио мајку земљу. Понекад је то било златно теле, које се рађало сваког јутра, пловило на свом небеском чамцу, да би се с вечери угасило у тами као у гробу. Сунце, односно бог Ра, било је творац.

У раној Индијској цивилизацији религије, медитивног типа, представљале су основну оријентацију у свакодневном животу верника. Било је и оштрих разлика међу религијама на тлу индијског потконтинента, и међу оним заступљенијим, попут браманизма, будизма, ђаинизма, хиндуизма...

У Кинеској цивилизацији је филозофија била исто што и религија у Индијској цивилизацији, основа живота, па је једно време *конфуцијанизам* био проглашен религијом. Бог је, по Хсију, био рационалан процес без личног идентитета, или форме која се може приказати.

Велики Јамато (Јапан-једина држава на свету, која је истовремено и цивилизација) назван је давно, 1334, *Китабатаке-Божанском земљом*. Од богиње сунца пренета је дугом низу наследника.

Стара јапанска предања говоре како су богови створили Јапан (*Првобитни Јапан*). Бацили су драгуљима украшено копље у океан и подигли га према небу. С врха копља пало је 4.223 капи. То су острва у архипелагу који се зове Јапан. Пет су велика, а од њих Хондо (Хоншу) је највеће, 210.000 километара квадратне површине, половина свих осталих заједно.

У раној Староримској цивилизацији људи су првобитно веровали у духове, па им је религија била анимистичка. Свака породица је имала своја божанства (заштитнике). Децу су штитила 43 бога. Религија Старих Римљана мењала се по узору на Етрурце и Старе Грке. Врховни бог Јупитер, слично Зевсу, био је господар неба и земље и бог муње.

Стари Римљани су примили хришћанство за време цара Константина. У дугој историји неговали су и дух верске толеранције. Цицерон је то изразио мишљу да *свака заједница (град) има веру најприкладнију за себе (Sua cuique civitati religio est)*.

(...)

Питање да ли постоји Бог, или не, заокупљало је нарочито припаднике елите још у античко време. Протагора је рекао да је „ствар тешка, а човеков живот кратак“. Изрекао је чувену мисао да је *човек мера свих ствари*. По томе се придружио Конфуцију, који је то, у суштини исто, раније изразио.

Интересантно је да су великани ума, међу којима и Њутн, Пупин, Ајнштајн...веровали у Бога.

COSMICAL AND HISTORY OF CULTURE AND CIVILIZATION

The paper presents considerations about space in interdisciplinary research on the cosmos from the beginning to the rise of the earliest civilizations, with emphasis on the modern age. Accentuated is the vision on cosmical questions in the leading civilizations, starting from 6000 years and earlier, until our time.

Mythological versions on the universe point to an important man's preoccupation for millennia. We analyzed and early works and interpreted considerations of testimonies of the creative spirit from the earliest civilizations. In the reality of life of our distant ancestors and in the symbolism of the rich cultural heritage of ancient civilizations, with a reflex to the present and the future of world heritage, the gods are imagined as masters of the sky